

Begijnhofkrant nr. 44 (2014) 12-14

DE RESTAURATIEBEHANDELING VAN HET SCHILDERIJ 'DE TRIOMF VAN DE HEILIGE KERK'

Geslaagde restauratie voorbeeld van vruchtbare samenwerking

Verboven M.

Naar aanleiding van de tentoonstelling 'De andere verbeeld / verbeeld gevaar', die zal plaatsvinden in de Begijnhofkerk in het voorjaar van 2015 en nadien nog zal verder reizen, werd onder meer het schilderij 'De Triomf van de Heilige Kerk' uit het Begijnhofmuseum onder de loep genomen. Dit schilderij, vervaardigd in 1620, wordt toegeschreven aan een schilder(s) uit de Antwerpse School.

Een uitgebreid kunsthistorisch onderzoek van dit schilderij werd al uitgevoerd door Harry De Kok en Marcel Gielis. De resultaten werden neergeschreven in **Begijnhofkrant 19** (lente 2008). Daarin werd de hypothese bevestigd dat dit schilderij zou ontstaan zijn naar aanleiding van het rederijkersfeest dat in 1620 werd georganiseerd door de Mechelse rederijderskamer 'De Peoene'. Reeds in de 17de eeuw werd dit kunstwerk bewaard in het Sint-Jansconvent, dat werd opgericht door pastoor Mermans en waarin zich nu het Begijnhofmuseum bevindt.

Motivatie voor de restauratie

Dankzij het kunsthistorisch onderzoek werd het belangrijk van dit kunstwerk uit de collectie van het Begijnhofmuseum aangetoond. De minder gunstig klimatologische omstandigheden in dit museum zijn één van de problemen waarmee het schilderij kampt. Het optimaliseren van de klimatologische omstandigheden is echter moeilijk en financieel zeer zwaar om dragen, omdat daarbij een groot deel van de authenticiteit van het museum, op zich prachtig onroerend erfgoed, verloren zou gaan. Een balans vinden tussen wat haalbaar is voor het gebouw en voor de collectie is hier dus aan de orde.

Gezien de schommelingen in temperatuur en relatieve luchtvochtigheid, eigen aan het oude gebouw, moeilijk kunnen worden gestabiliseerd en kunstwerken geschilderd op paneel daarvoor zeer gevoelig zijn, werd voor het schilderij 'De Triomf van de Heilige Kerk' een eigen microklimaat gecreëerd. Dat werd gedaan door het werk niet enkel aan de voorzijde, maar ook aan de achterzijde in te sluiten en zodoende volledig af te schermen van de schommelingen. Men spreekt in dit verband van een preventief conserverende ingreep.

Restauratie van het schilderij

Vooraleer deze ingreep kon plaatsvinden, werden het schilderij en de lijst eerst onderworpen aan een restauratiebehandeling. Een shadebeeld werd opgemaakt, waarna een restauratievoorstel werd opgesteld. Verscheidene verfofstuwingen en verkleuringen van bepaalde oude retouches waren slechts enkele van de problemen die zich voordeden bij dit schilderij.

1. Verfopstuwingen

2. Verfopstuwingen

Naden zichtbaar door reliëfverschil en verkleuring van oude retouches

Algemeen: stoffig en veel oude retouches

In illustratie 1 wordt in lichtblauw getoond waar de negen verfopstuwingen zich bevinden. De detailopname (illustratie 2) toont twee van die verfopstuwingen. De naden zijn zichtbaar door reliëfverschillen en verkleuring van de vele oude retouches. De oranje lijnen in illustratie 1 tonen dat het werk is opgebouwd uit vier verschillende panelen. Die panelen waren in het verleden al losgekomen en werden opnieuw aan elkaar bevestigd; aan de achterzijde werden ze verstevigd met klampjes. Vermoedelijk is deze ingreep uitgevoerd in het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium te Brussel. Uit mondelinge bron is vernomen dat deze ingreep heeft plaatsgevonden in 1967-1968.

3. Detailfoto, genomen onder ultraviolet licht

4. Wit verkleurde oude retouche

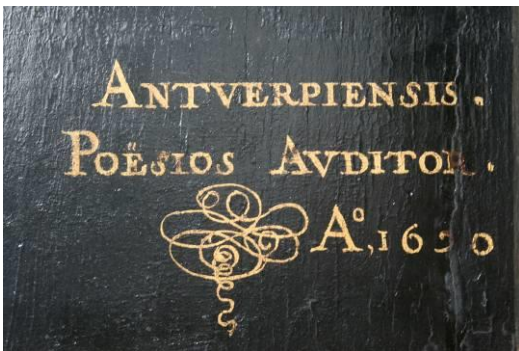
De vele retouches die zichtbaar worden onder ultraviolet licht (donkere vlekken), zijn ook gerelateerd aan bovenvermelde restauratiebehandeling (illustratie 3). Een aantal van de retouches zijn door veroudering verdonkerd. Er is echter ook één retouche die wit is uitgeslagen (illustratie 4). Dat kan gebeurd zijn onder invloed van een schimmel. Om na te kijken of de wit verkleurde naden te wijten zijn aan schimmels, is een test met een ARA-kit (schimmeltestkit) afgenomen. Na tien dagen incuberen was er geen verandering in de ARA-kit merkbaar, dus men kan aannemen dat er geen levensvatbare schimmels op het afgestreken materiaal aanwezig waren. Dit is uiteraard een zeer belangrijke test die men dient af te nemen vooraleer het werk wordt ingesloten in het microklimaat, want daarin zou de groei van de schimmels exponentieel kunnen toenemen.

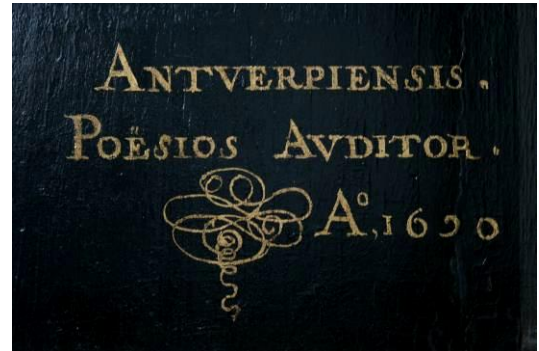
5. Na vullen van lacune

6. Na retoucheren van vulling

7. Vóór retoucheren van verdonkerde retouche

8. Na retoucheren van oude retouche

De picturale laag werd daarna onderworpen aan een droge-oppervlaktereiniging, waarna de verfopstuwingen werden gefixeerd. Als er een kleine lacune tevoorschijn kwam, werd die opgevuld (illustratie 5) en geretoucheerd (illustratie 6). De zones waar de oude retouches verkleurd waren, werden ook nagekeken en waar nodig geretoucheerd (illustraties 7 en 8). Daarbij is het belangrijk op te merken dat het retoucheermedium dat gebruikt werd, namelijk 'Gamblin Conservation Colors', volledig reversibel is, wat inhoudt dat deze retouches bij een latere restauratie steeds gemakkelijk verwijderd kunnen worden.

Restauratie van de lijst

Niet enkel het schilderij, maar ook de lijst werd gerestaureerd. Bij het in kaart brengen van de schade werd al snel de slechte toestand van de lijst bevestigd, namelijk de instabiliteit ervan, de vele oude uitvliegopeningen van houtborende insecten, de openstaande hoeken, de lacunes en vele overschilderingen (illustratie 9).

9. *Lacune, overschilderingen, boorgaten en openstaande hoek*

Kijkend naar de achterzijde van de lijst, kon worden vastgesteld dat deze lijst initieel aan een ander schilderij toebehoorde. De sponning van de lijst is namelijk in het verleden vergroot om het schilderij erin te doen passen (illustratie 10).

10. *Lichter hout duidt op een vergroting van de sponning*

Het aanbrengen van meerdere vullingen en een uniforme kleurlaag op zowel het zwarte als het gouden gedeelte zorgde opnieuw voor een mooi harmonisch geheel. De stabiliteit van de lijst werd pas opnieuw verkregen, nadat de houten opbouw van het climaframe eraan bevestigd was.

Vervaardiging en montage van climaframe

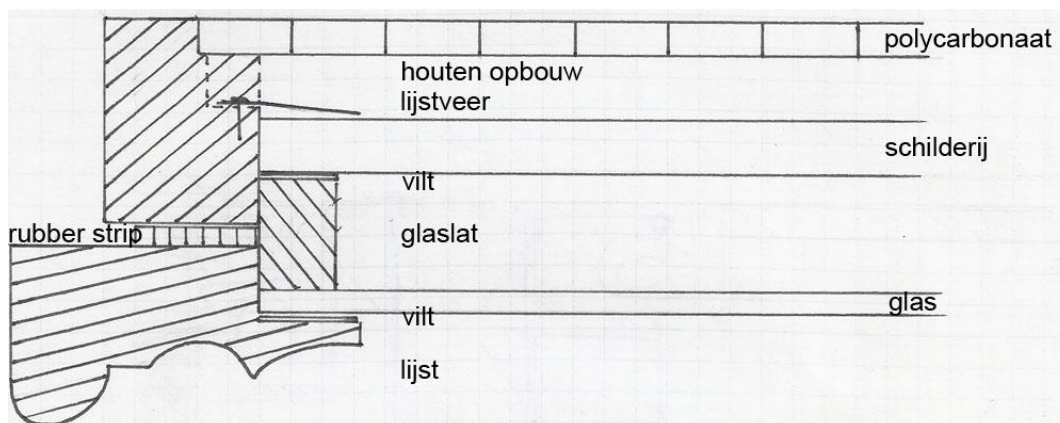
Nadat het schilderij en de lijst gerestaureerd waren, werd het climaframe vervaardigd. Dit climaframe zal:

- de kans op beschadiging verkleinen: het risico op beschadiging door stoten en krassen wordt minimaal, doordat de voor- en achterzijde volledig zijn afgesloten. Wel is het belangrijk op te merken dat de keuze van het glas daarbij bepalend is. Men moet opteren

voor glas met een folie die het glas bijeenhoudt wanneer een breuk ontstaat of men kan kiezen voor een acryl- in plaats van een glasplaat;

- bescherming bieden tegen stof en vuil;
- een blokkade betekenen voor UV-licht door de aanwezigheid van een UV-filter in het glas. Deze filter beschermt de intensiteit van de kleuren, die nu niet langer kunnen verbleken;
- trillingen van het paneel tijdens het transport reduceren door de ingesloten lucht in het climaframe;
- fluctuaties in temperatuur en relatieve luchtvochtigheid bufferen. Het bewaken van de fysische stabiliteit van een kunstwerk is essentieel bij het behoud ervan. Bij een schilderij met een houten drager kunnen fluctuaties de vochtinhoud van het houten paneel zelf wijzigen, wat resulteert in uitzetten en inkrimpen. Deze veranderingen kunnen de adhesie tussen de verf, de grondering en het hout verzwakken, wat kan resulteren in verfverlies. De verfofstuwingsen waren daarvan het resultaat.

Daarna volgde de vervaardiging van de houten opbouw. De technische tekening verduidelijkt hoe het geheel geassembleerd werd (illustratie 11).

11. Schematische opbouw van climaframe

Als laatste werd het ophangstelsel bevestigd. Gezien het gewicht door de toevoeging van glas en de houten opbouw is toegenomen, was een steviger ophangstelsel vereist. Op de achterzijde van het werk werden twee ozclips bevestigd (illustratie 12). Een ozclip heeft een tweevoudige werking: ze kan namelijk worden gebruikt als ophangstelsel aan de muur, maar ze kan ook worden gebruikt om het werk vast te zetten in zijn reiskader. Gezien het werk in de nabije toekomst zal reizen voor de tentoonstelling *'De andere verbeeld / verbeeld gevaar'*, is dit stelsel vereist. In de muur, in de Juffrouw de Boerkamer, werd onderaan ook een metalen lat bevestigd, die als steunpunt fungeert. Het schilderij heeft nu niet enkel een steunpunt onderaan, maar wordt ook bovenaan aan de ozclips veilig op zijn plaats gehouden.

12. Achterzijde na restauratie en aanbrenging

13. Gerestaureerd schilderij in het museum, voorzien van een climaframe

Slot en dankwoord

Momenteel is het werk opnieuw te bewonderen in het Begijnhofmuseum (illustratie 13). Het kunstwerk bevindt zich nu in een veilig klimaat. Een uitvoeriger en volledig gedocumenteerd restauratieverslag is bij de oplevering van het kunstwerk overgedragen aan het Begijnhofmuseum en de vzw De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout. Graag wens ik langs deze weg de vzw De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout te bedanken voor het mogelijk maken van deze restauratie, alsook de medewerkers van TRAM 41, de Stad Turnhout en in het bijzonder Wim Verboven voor de hulp en fijne samenwerking.

Marieke Verboven

Foto's: 1-12: Marieke Verboven, 13: Karolien Geerts